

GEVHERÎ DÎVANI: SEVGİLİNİN GÜZELLİK TASVİRİNDE KULLANILAN DİNİ UNSURLAR

Saliha KARATAŞ

Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZ

Bu makalede, Gevherî Dîvanı'ndan yola çıkılarak sevgilinin tasvirinde başvurulan dini unsurlar ele alınıp işlenecektir. Öncesinde dinin sanat, kadın ve edebiyat ile olan ilişkisi ile şiir diline değinilecek olan metinde, Gevherî hakkında kısa bilgilendirme de mevcuttur. Sanatıyla ve yarattıklarıyla tek bir şeye işaret eden yaratıcının, âşıklarca şiirlere konu edildiğinde de ortaya konulanın yaşanan ve inanılan olduğu aşikârdır.

Anahtar Kelimeler: Din, sanat, sevgili, güzellik, Gevherî, sembol

THE DIVAN OF GEVHERÎ: RELIGIOUS ELEMENTS USED IN THE DEPICTIONS OF BEAUTY OF THE BELOVED

ABSTRACT

In this paper, religious elements used in the depictions of beauty of the beloved will be examined through the Divan of Gevherî. It focuses on how religion is related to art, the female and literature as well as the language of poetry, and there is brief information about Gevherî as well. When God, who points at one single thing with his art and his creation, becomes a subject-matter for the poets, what is manifested is obviously what is experienced and believed.

Keywords: Religion, art, the beloved, beauty, Gevherî, symbol

Sosyolojik bir realite olan din kavramı, toplum dolayısıyla edebiyatı da etkilemektedir. Bu kavram, Türk Halk edebiyatının çeşitli anlatı türlerinde konu olarak ele alınmaktadır. İnsanoğlunun ortaya çıkışı ile tarihten getirilen ve devam ettirilen gelenek esintili süreçte sanat doğmuştur. Toplumun üyesi olan sanatçı da anlatmak istedikleriyle inancı arasında kurduğu ilişkiyi dile getirmektedir.

Tarihin ilk dönemlerinde Tanrı'nın insan olarak düşünülmesine bağlı olarak ortaya konulan ürünler veya edebi eserlerde yapılan dinsel benzetme ve tasvirler-cennet, cehennem vb.- sanattaki din faktörünü göstermektedir. Çalışma alanımız olan Âşık edebiyatı ürünlerini düşündüğümüzde, şiirlerde geçen “tuba ağacı” görülmemiş, “İrem bağı” dolaşılmamış veya “Kevser” dinleyici/söyleyen tarafından içilmemiştir. Ancak bunun yanında “Kâbe”, “zekât”, “bayram” gibi söylemlerin uygulama alanımızda yer alması da herkesçe

malumdur. Bugün, verilen ürünlerde kullanılan bu söylemler sadece anlamı kolaylaştırmak veya somutlaştırmak amacını gütmaz. Bu unsurlar şairin/ sanatkârın-aşığın- inandığı etrafında; yaşam biçimini yansıtmaz, şairliğini ortaya koymaz, kendini rahatça ifade edebilme, kültürel/ dini birikim ve psikoloji ile olayın toplumsal boyutunun yansımaları da ortaya koymaktadır. (Bilkan, 2006)

Dini- sanatsal içerikli şiir ve edebiyata konu olan sevgili/ kadın, tanrıçalardan kutsal kitaplara (Hz. Meryem, Havva, Belkıs vb.), halk hikâyelerinden (Aslı ile Kerem), mesnevi türünün Leyla ile Mecnun'una kadar örnek alanı geniş olan din- edebiyat- sevgili çizgisinin unsurudur. “Kadın varlığının tarih içindeki tezahürleri onu sanatsal, dinsel, etik, estetik vb. perspektiflerden algılamamıza imkân verirken, gerçekte bu tezahürler en temelde dilsel karakterlerdendir. Sanat ve din, dilin imkânlarını kullanarak söz söyleme ve böylelikle de var olma olanağına sahiptir. Daha açık ifadeyle dil, sanatın ve dinin var olmasına, oluşumuna, sürekliliğine imkân tanırken diğer yandan sanatın ve dilin yeni formlar kazanmasına fırsat sunar. (Fidan, 2007: 128) İfadenin dini olması için de inanç ve kanaat noktasındaki bağının kuvvetli olması gerekmektedir. Kısaca dinin hayatımızdaki rolü kapsamlı ve köşe taşı misyonunu üstlenecek ayarda olmalıdır. Bu sebeple din ile şiir doğrudan alakalıdır.

Sanatkârların –kam, ozan, baksı, şair, âşık- orijinal insanlar olmasının yanı sıra onlara bu özelliği lütfeden yaratıcının da latif (en ince işlerin inceliklerini bilen), mubdi (varlıkları örneksiz olarak en başta yaratan), muksit (bütün işleri denk ve birbirine uygun, yerli yerinde yapan), bedi (örneksiz, benzersiz hayret verici âlemler yaratan) gibi isimlere sahip olması da sanatta kendini göstermesine hatta “insan” eserine kendi ruhundan üflemesinin inceliğine işaretler. Sanatçı, içinde bulunduğu toplumda varlık mertebesine göre kendine verilen yeteneği icra eder. Kur'an-ı Kerim'in “Şuara”¹ suresinde sapkın olarak gösterilen şair, Kur'an- ı Kerim ile şair sözünün yani hak ile batılın karıştırılmaması gereğine işaret ederken nefsanî şiir ile insanı hikmete ulaştıran şiir ayrımını da ortaya koymaktadır. (Kılıç, 2004: 23) Böylece sözün üstlendiği misyonun ehemmiyeti, ilahi olarak da beyan edilerek halk arasındaki ifadesiyle “hayır söylemek” esasına işaret etmekle birlikte sözün en güzelinin, “Tevhid = Allah'ı birleme” olduğu ifade edilmiştir.²

Varlık, öte dünya, yok olma, ölümsüzlük gibi duyularla anlaşılabilen kavramların açıklanmasını semboller üstlenmektedir. (Akarpınar, 2005: 146) Âşık şiiri de farklı form ve icrası ile içinde bulunduğu topluluğun hislerini teşbih, teşhis gibi sanatlar yardımıyla net bir şekilde ortaya koyabilmekte veya

¹ “Şairler(e gelince), onlara da ancak sapıklar uyar.” (Şuara,224)

Bkz. “Hayır” dediler. Bunlar karmakarışık düşlerdir; hayır, onu kendisi uydurmuştur; hayır o bir şairdir. Böyle değilse, öncekilere gönderildiği gibi bize de bir ayet (mucize) getirsin.” (Enbiya,5)

² “Her halde hepinizin ilâhı, bir tek ilâhtır. Ondan başka bir ilâh yoktur. O Rahmân ve Rahîm'dir.” (Bakara,163)

semboller yardımıyla okuyucunun çözmesini istediği sırrı oluşturabilmektedir. Ölümlerin ardından yakılan ağıtlar, bayramlarda, düğünlerde, kahvehanelerde söylenen âşık şiirleri, geçmişten günümüze şiirin çeşitli ritüellerde oynadığı misyonu, bu edebi sanatlar yardımıyla örneklemekte ve duyurmaktadır.

Yahya Kemal “Şiir, kalpten gelen bir hadisenin lisan halinde tecelli edişidir, hissin birden bire lisan oluşudur.” sözleriyle mana ile suret buluşmasına işaret eder. Şiirde mecaz, bilgi verici bir özelliğe sahip olarak, hakikatle buluşturan veya ona işaret eden bir köprü görevindedir. Bu yüzden de mecaza hakikat köprüsü denmektedir. (Koç, 2009: 166) “İslam Estetiği” adlı eserinde Turan Koç İslam sanatının soyuta yönelmesini “tevhit” ve “tenzih” in gözetilmesi, hissettirilmesi temelli olarak ele almış ve Müslüman sanatçıların da sanatı, Allah’ın sun’u olması dolayısıyla zaten güzel olan şeyayı biçimlendirerek onu ortaya çıkarmak ve duyulur hale getirmek olarak telakki etmektedir. Mecaza dayalı söz sanatları ile sevgilinin taşıdığı güzellik, İrem bağına veya huriye benzetilerek gerçekte güzel olan sevgiliye soyut unsurlarla derinlik kazandırılmakta, merak unsuru katılmaktadır.

Sembolik dil olan şiir sayesinde şairler, duygu ve düşüncelerindeki giriftliği, sanatlı bir biçimde yansıtabilmektedir. “İslam Estetiği ve İnsan” adlı eserinde Beşir Ayvazoğlu, İbn Arabî’den yaptığı alıntıda şiiri çeşitli suretlerde söylenmiş ilahi bilgiler şeklinde tanımlayarak şiire boyut kazandırmıştır. “İslam sanatı, varlığı, İslam düşüncesi açısından canlandıran bir sanat metodudur. Kâinat, hayat ve insanın, İslam’ın insan, kâinat, kâinat ve hayat tasavvurunun perspektifi açısından güzelce ifade edilmesidir. Buradan başlamak üzere, doruğa çıktıkça varlıkta tüm gerçeklerin buluştuğu tepe noktasında din ile sanat buluşurlar.” (Kutup, 1979: 18)

Gevherî düşüncelerini açıklarken, geniş halk kitlelerini göz önünde bulundurarak arka planı olan bilgileri benzetme yardımıyla Kur’an-ı Kerim kıssaları, surelerden alıntılar, iman ve inanç esaslarına yapılan göndermelerle düşüncelerini desteklemiştir. “Her fikrin bir sembolü vardır, yani her fikir bir nevi mantiki şemaya uyar.” (Massignon, 1937: 35) felsefesiyle “Bireyin, dinle, toplumla ilişkisini açıklayabilmekte ve belli bir toplumun üyesi olmayı ifade edebilmektedir” (Sezer, 1981: 32)

Çalışma, Gevherî’nin hece vezni ile yazdığı koşma ve semâilerle aruz veznini kullanarak yazdığı divan, semâi ve müstezad nazım şekliyle yazılan şiirlerin taranması ile elde edilen yüz beş kadar şiir bölümüne göre yürütülmüştür. Tespit edilen unsurların hepsini kullanmamız mümkün olmadığından en kapsayıcı ve sanatlı olanlar tercih edilmiştir. Makalede uygulanan fişleme metodu, Prof. Dr. Şükrü Elçin’in “İnceleme- Metin- Dizin ve Bibliyografya” alt başlıklı “Gevherî Divanı” adlı eserinden yola çıkılarak yapılmıştır. Çalışmamızda, şair Gevherî’nin şiirlerinde “sevgili tasviri” yapılırken kullanılan “dini unsurlar” ele alınıp incelenecektir.

Hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunan Gevherî’nin asıl adı yayınlanan bir cönkte görüldüğü üzere “Mustafa” olarak geçse de Bursa mecmualarında kayıtlı

şiiirlerinde, Çorum İl Halk Kütüphanesi'ndeki divanda ve Fılat mecmualarında kayıtlı şiiirlerinde "Mehmed" olarak geçmektedir. Bu üç kaynakta yer almasından ötürü şiiirin adı "Mehmet" olarak kabul edilmektedir. Yaşantısını İstanbul'da geçirdiği kabul gören Gevherî'nin şiiir Kâtibi'den kısa bir süre sonra doğmuş olduğu bilinmektedir. (Elçin, 1984: 11-14) Şiiirlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan şiiir, hattat Bahri Paşa'nın divan kâtipliğini yapmıştır. Hece ve aruzla yazmasına karşın heceli şiiirleri daha başarılı olan şiiirin şiiirlerinde işlediği konu genellikle "aşk"tır.³ Çağdaşları ve kendinden sonraki âşıklar üzerinde büyük bir etki taşımaktadır. (Artun, 2005:278) Klasik gelenek kaynaklı aruz ile divan ve müstezadlar yazmış olan aşığımızda klasik kültürün esintileri rahatlıkla sezilmektedir.

I. KUR'AN-I KERİM VE BAZI SURELER

MUSHAF:

Mushaf, sayfa haline getirilmiş kitap ve Kur'an-ı Kerim anlamındadır. Vahiy yoluyla Cebrail vasıtasıyla peygamberimize gönderilen dördüncü ve son semavi kitaptır. 114 sure 6666 ayetten oluşmaktadır. (Pala, 2004: 278) Hiç bozulmadan kıyamete dek kalacak olan mucizedir. Kur'an ve hadis şiiirlerin ilham kaynağıdır. Aynen, mealen veya telmih yoluyla kullanılabilen ayet veya hadislerin bir iki kelimesi bazen de tam bir mana ifade eden fıkrası alınır.(Levend, 1984: 101) Biz de Gevherî'nin Kevser, Duha ve Kadr suresine başvurduğunu görüyoruz.

Nice vasf ideyim ol hûb sıfatın
Nurdan servi derler görenler zâtın
Mushaf-ı hüsnünde ruh-ı âyâtın
Kâfir görse billâhi gelürîmâne (66/1)

Güzelliği anlatılamayacak derecede olan sevgilinin yüzü; ağzı, burnu, ayva tüyleri ve beni düşünüldüğünde sayfa üzerindeki yazıyı anımsatmaktadır. Bu güzellik sayfası üzerinde yer alan yazı, okuduğunda veya görüldüğünde kâfiri bile imana getirebilecek seviyededir. Ayrıca Kur'an-ı Kerimin canlılığı ile devirleri kuşatabilmesi, insanları uyandırıp onları terbiye etmekle birlikte toplumdaki adaleti sağlayabilme özelliğinden ötürü kâfirin bile imana gelebilmesi esastır. Hz. Ömer'in Kur'an-ı Kerim'in okunuşundan etkilenmesi ve kâfirlerin Kur'an-ı Kerim'in sesinden etkilenmemek için kulaklarını tıkamaları son iki dize için söylenebilecekler arasındadır. "Onlar, hâlâ Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu ve mânasını düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından olsaydı, muhakkak ki içinde birbirini tutmayan birçok söz ve ifadeler bulurlardı." (Nisâ: 82).

³ Bkz. Gevherî hakkında bilgi için: Günay, Umay, "Türkiye'de Aşık Tarzı Şiiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ, Ankara, 1992, s.215

DUHÂ:

Kuşluk vakti manasındaki “Duhâ” sözcüğü Kur’an-ı Kerim’in bir suresidir. “Veş’şemsi ve duhahe” şeklindeki “Şems” suresinde “Güneş ve onun aydınlığına and olsun ki!” anlamını taşımaktadır.

Geşt ittim bir zaman cenneti hayli
Ta elestbezminde eyledim meyli
Cemâli ve’dduhâ saçı ve’l-leyli
Nûr-i Kibriyâ’ya uğradım geldim (194/5)

Sevgilinin saçının siyahlığı, yüzünü beyazlığı dikkate alınarak yapılan benzetmede saç geceyi, sevgilinin yüzü de kuşluk vakti gibi aydınlığı temsil etmektedir. Siyah beyazlılığına dayalı bir benzetmedir. Cennette bir hayli gezinip de elest bezmine yönelen âşık, kuşluk vaktine benzeyen yüzü ve siyah saçı olan sevgiliye, Nur-ı Kibriyâ’ya yani Hz. Muhammed’e uğradığını dile getirir. Hz. Muhammed’in adının cennet kapısında yazılı olması kadim zamanlardan gelen bilinmeyi ve elest bezmine dayanan tanışıklığı ifade etmektedir.

KADR:

Bir sure olan “kadr” bin aydan daha hayırlı gece olarak geçmektedir ki zamanı tam olarak bilinmemektedir. Ramazanın 27. gecesini olduğuyla ilgili rivayetler vardır. Kur’an-ı Kerim bu gece nail olmaya başlamıştır. Kelime olarak kıymet, değer anlamlarını taşımaktadır. (Pala, 2004: 247)

Bir dilber sevmedim gecesini
Gicemiz kadir gecesini
Benleri Kur’an hecesini
Hilal kaşları yanadan (501/7)

Kadir gecesini bol bol Kur’an okuyarak veya farklı ibadet u taatle geçirmek, Allah’ın mağfiretine ulaşmak, affedilmek için fırsat yakalamak adına önemlidir. Sevgilinin benlerinin Kur’an hecesi oluşu yaratıcının anılmasından, onu anacak şekilde vakit geçirilmesinden, gecenin ihyasından kaynaklanmaktadır. Aşığın sevgili ile geçirdiği zamanın değeri... Kur’an-ı Kerim’in bin gecedan hayırlı bu gecede inmesi, gecenin fecre dek esenlik dolu olarak geçmesi ve Allah’ın (cc) izniyle her iş için yeryüzüne meleklerin inmesi surede bahsedilmektedir. Âşık şair bu şekilde geçen gecede son derece mutludur.

KEVSER:

Kur’an-ı Kerim’de Kevser suresi yer almaktadır. Tefsirlerde çeşitli izahlar yer almaktadır. Akarsu veya göl olduğu, boyunun Mekke ile Yemen; eninin de Safa ile Aden arası kadar olduğu, etrafında birçok kıymetli kâseler bulunduğu, oradan bir kez içenin bir daha susamadığı vs. bunlardandır.(Pala, 2004: 268)

Buy alır yasemen gül yanağından
Ab-ı Kevser çıkar bal dudağından
Nümüne mi geldi Aden bağından

Kiminsin sen ey hûrî gılman kiminsin (267/1)

Yasemin çiçeğine koku veren sevgilinin cennetten gelmiş örnek olarak görülmesinden-güzelliğinden dolayı- ötürü huri ve gılman adlandırılması söz konusudur. Bal dudağından Kevser çıkan bu sevgili ile muhatap olanın da susuzluk yaşamaması esastır. Kur'an-ı Kerim'de bir sure adı olan "Kevser" çok nimet anlamını taşımaktadır. Cennette Hz. Muhammed'e verilen özel bir havuz olarak da düşünülen Kevser suyuna sevgiliyi öperek ulaşılır. Klasik edebiyat geleneğinde ağzın vahdet ve ulaşılması amaçlanan son nokta olması ile paraleldir. Hz. Muhammed'in ağzından duyulan bir söz, kurtuluş için vesile olabileceğinden "susuzluk yaşamaz" kullanımı kurtuluşu müjdeliyor denebilir.

II. PEYGAMBERLER

NÛH VE EYYÛB PEYGAMBER:

Nuh peygamber yıllarca kavmini imana davet eder. Ancak çok az kişinin iman etmesi üzerine ümitsizliği düşerek onlara beddua eder. Duası kabul olur ve "gemi yap" diye vahiy gelir. Gemi inşası biter, tufan alametleri görünür. Müminlerle gemiye biner ve her çeşit hayvandan birer çift alırlar. Tufan her yeri kaplayınca yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar tamamen yok olur. (Pala, 2004: 261)

Eyyûb peygamber sabrı ile insanlık tarihinde darbimeselle anılmaktadır. Malı, mülkü elinden gider, evlatları ölür, hastalanır ancak bu imtihanları sabrı sayesinde geçer. Allah'ın emriyle ayağını yere vurur ve fişkırarak sudan içip yıkılarak bütün dertlerinden, hastalıklarından, yaralarından kurtulur. Allah ona yeniden mal, mülk ve evlat verir. (Pala, 2004: 143)

Gevherî olalı bu âlem ister

Dilberin vefasın kim gördü göster

Sabr-ı Eyyûb ile ömr-i Nûh ister

Bîvefâ arzusu tûl-i emeldir (356/2)

Bu güne kadar sevgilinin vefası görülmüş şey olmadığı için âşık, Eyyub peygamber gibi sabır ile Nuh peygamberinki gibi uzun ömür ister. Nedeni ise, sevgilinin bu vefasızlık isteğinin günün birinde bitip de aşığını muradına erdirebilme ihtimalidir. Uzun ömür ile sabır, aşığın umududur.

HZ. İBRAHİM:

HZ. İbrahim Peygamber daha küçük yaşlarda puta tapan Bâbil halkına hayret eder, putların işe yaramaz olduğunu düşünürmüş. Halkın kurban kesmek için şehri terk ettiği bir gün putların hepsini kırıp sadece büyük putu bırakmış ve baltayı onun boynuna asarak diğerlerini onun kırdığını söylemiştir. Halkı da bir putun bunları yapamayacağını söylemesi üzerine "Konuşamayan ve size hiçbir fayda ve zararı dokunmayan putlara ne diye tapıyorsunuz" cevabını vermesi üzerine Nemrut onu cezalandırmak için büyük bir ateş yaktırır ve mancınıkla Hz. İbrahim'i oraya attırır. Ancak Allah'ın emriyle Cebrail as. Onu havada tutarak isteğini sorar. "Ben Allah'ın kuluyum, dileğim onadır, sana değildir, Allah ne dilerse yapsın" cevabından dolayı Halîlullah olarak adlandırılan nebi, Hz. İsmail'in babasıdır. Bu açıdan kurban münasebetiyle de anılmaktadır.

Ayrıca oğluyla beraber Kâbe'yi inşa etmeleri de sıkça bahsedilen özelliklerindedir. Oğlu Hz. İsmail soyundan Hz. Muhammed gelmişken Hz. İshak soyundan da İsrailoğulları Peygamberleri gelmiştir. (Pala, 2004:225; Levend, 1984: 110)

Ağyârı sevmezsin yüze gelince

İltifâtın yoktur bize gelince

Mî'marı Kâbe'sin söze gelince

Gönül âbâdını öğrenememişsin (273/6)

Hız. İbrahim'in küçük yaşlarından beri gerçeğin ve hakkın yanındaki tutumuyla bilinmesi, ondan gayrisına yüz çevirmesi, ancak ona övgüde bulunması hatta bu konuda babası tarafından eleştirilmesi sıkça hatırlatılan unsurlardandır. Burada da Kâbe'nin yapımını üstlenmesi tenasüp yoluyla dile getirilmiştir.

Allah, Mekke'de Kâbe'yi inşa etmesi için oğlu İsmail ile İbrahim peygambere emretmiş ve yerini bildirmiştir. Hız. İbrahim, zürriyetinden bir ümmetin ve neslinden de bir peygamberin gelmesi, yaratıcının kitabı ve hikmetini öğretmesi için dua eder.(Levend, 1984: 111) Âşık, bu derece samimi olan İbrahim peygambere, Kâbe'nin mimarı göndermesinde bulunarak gönül kırmamanın önemini son dize ile vurgular. "Gönül yapmayı öğrenememişsin" uyarısında bulunan şair sevgilin acımasızlığı temelli kurulmuş olup, Yunus'un ifadesiyle "Gönüller yapmaya geldim" felsefesinin önemine dikkat çekmektedir.

HZ. YÛSUF:

Hız. Yusuf İsrailoğulları peygamberlerinden Yakup peygamberin oğludur. Yûsuf suresinde(1-140) hayatından bahsedilmektedir. On iki kardeşin en küçüğü olan Yusuf nebinin küçükken gördüğü rüyayı babasına anlatması ve Cenab-ı Hakk'ın ona peygamberlik nasip etmesi, kardeşlerinin onu kıskanması, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, kervan tarafından bulunup köle olarak maliye bakanına satılması, bakanın eşi Zeliha tarafından iftiraya uğraması, zindanda yatması, rüya yorumlaması ve Mısır'a maliye bakanı olması ile kardeşleriyle karşılaşması kıssada anlatılan olaylardandır. (Pala, 2004: 483)

Hak hatadan saklasun ey Yûsuf-ı sâni'm seni

Çok cefa itme bu ben nâlânâsultânım benim

Sevdi el hak bu dil Ya'kub-ı Ken'an'ım seni

Bir nazar kıl dîde-i giryânasultânım benim (584/5)

Sevgili, güzellik söz konusu olunca ikinci Yusuf olarak –yûsuf-ı sani-nitelenir. Mısır'a sultanlığı, Ken'anlı oluşu hatta ağlamaktan gözeri kapanan babasını hatırlatan son bölüm ile hayatı dile getirilmiştir. Âşık, ağlayan gözlerine, gönlüne bakılmasını sultan kabul ettiği sevgiliden istemektedir.

Dîvanda en fazla kullanılan ikinci güzellik unsurunun Yûsuf nebi olduğunu söyleyebiliriz.

HZ. SÛLEYMAN:

Hız. Davud'un oğludur. Kuşlarla, hayvanlarla konuşur, rüzgâra ve cinlere emretme yetkisine sahipmiş. İns, cin, dev ve peri, yılan ve karınca,

rüzgâr onun hükmüne tabi ve münkat idiler. (Levend, 1984:120) Süleyman peygambere ait pek çok kısa vardır. Bazıları; yüzük, karınca, Belkıs ve Hüthüt ile alakalıdır (Pala 2004: 411). Süleyman peygamberin fildişinden yapılma, inci ve yakut gibi değerli taşlarla süslü tahtına yönelmesine bağlanması. Bu taht ki Süleyman peygamber ayağını ilk basamağına koyduğunda hızlıca hareket eder. Hatta tahtın süsü olan tavus ve kartalların kanatlarını çırpıtığı bilinmektedir. Bu manzara karşısındaki insanların irkilmesi ve doğruyu söylemeleri esastır. (es-Salebi, 1954, Arais,s. 272-73)

Âşıklar ideli muhabbet yâre

Gizli sırlarını dimez agyâre

Gamze-i cellâdın kasdın açâre

Taht-ı Süleymân'a değer bu gözler (326)

Âşıkların sevgili ile muhabbete başlaması ile sırlarını yabancıyla paylaşmadıklarını öğreniyoruz. Âşık kendisini sevgili ile o kadar bütünleştiriyor ki ölümcül bakışların kasıtlı olması bile bir işe yaramıyor. Çünkü aşığın gözündeki sevgilinin gözleri Süleyman peygamberin tahtı gibi değerlidir. O gözlerde ölüm değil, eşsiz güzelliğin aksi söz konusudur. Renk olarak yakut olarak düşünebileceğimiz bu gözlerde aşığın biçtiği değeri ve benzetmedeki orijinalliği görüyoruz.

HZ. İSA, NUTK-I MESİHA:

Mesih lakaplı Hz. İsa, hastaları eliyle iyileştirmesinden dolayı bu adla anılmaktadır. Cebrail'in Meryem'e üflediği ruh olan Hz. İsa İsrailoğulları'nın son peygamberidir. Kendisine İncil indirilen İsa peygamber on iki inananıyla – havari-üç yıl boyunca insanları dine çağırmıştır. Yahudiler tarafından öldürülmek istendiğinden çarınca gerildiği ancak onu şikâyet eden kişinin Allah'ın inayetiyle onun suretine dönüşmesi ve İsa peygamberin göğe kaldırılması ile kıyamet alameti olarak yere ineceğine inanılmaktadır.(Pala, 2004: 235)

Açılmış hüsnünde gonce gülleri

Dökülmüş gerdenazülfi telleri

Sen gel ehibbâ ile mürde dilleri

Nutk-ı Mesîhâ'yı sende görsünler (320/4)

Sevgilinin yüzünde güler açmış, göğsüne de saçlar dökülmüş görüntüsüne ek olarak âşık, ölü gönle sahip olanları kendine getirmek için sevgilinin konuşmasına şahit olmalarını istemektedir. Sevgilinin sadece görünüşü değil konuşması da gönle şifadır. Cansıza can veren, ölü gönle uyandıran özellikteki konuşma, hikmet peygamberi Hz. İsa'nın ölüye can vermesine yapılan telmihtir. (Âl-i İmran, 49; Maide, 110) İncil'e göre de Hz. İsa dört günlük bir ölüye adıyla seslenerek kaldırıp yürütmüştür. (Yuhanna, 11: 38-45)

III. MEŞHUR ŞAHSİYETLER

LOKMAN:

Salih bir kul olduğu kabul edilmekle birlikte peygamber veya nebi olduğu hakkında tefsir rivayetleri bulunan kuldur. Kuran'da oğluna öğütler veriş, onu tevhit ve ahiret konusunda uyarması, ilahi emirlere vasıta olması yönleriyle adından bahsedilir. (Pala, 2004: 290) Hikmet ve hekimliğin piri dir. Kur'an-ı Kerim'de ayrıca Lokman suresi bulunmaktadır. Ayrıca, ölümsüzlük iksirini bulup kaybettiğine yönelik efsaneler yaygındır.

Gurbetlikte hasta düştüm yaralı

Onulur yarama değse yar eli

Tabib Lokman bilür isen yar eli

Bana dostdanbelgüzardır bu yara (74/4)

Gurbette hasta düşen aşığın yarasını tedavi edebilen, sevgilinin elidir. Eğer sevgilinin eli hikmet ve hekimliğin piri Lokman'ın eli gibi görülürse, bu yara sevgili için dosttan kalan bir hediye hükmüne geçer.

HIZIR:

Âb-ı hayat içip ölümsüzlüğe kavuşan kişi. Peygamber veya veli olduğuyla ilgili rivayetler vardır. Kur'an-ı Kerim'de Musa peygamber ile olan macerası söz konusudur. Darda kalanların imdadına yetişmesi "Kul bunalmayınca Hızır yetişmez" söylemiyle yaygınlık kazanıştır. Zülkarneyn'in maiyetinde Hızır ile İlyas'ın yolculuğu da bilinen anlatılar arasındadır. Hızır lakabı ise, kuru bir yere oturup kalktıktan sonra o yerin yeşillenmesine bağlanmaktadır. (Pala, 2004: 204)

Hey medet sevdiğim hasrette kaldım

Olmadı lütfunla yüze destimal

Meded kıl vâdî-i firkatte kaldım

Yetiş ey uşşâkın Hızır'ı destim al (147/1)

Bu dörtlükte âşık, sevdiğinden yardım dilenmekte, lütfuna mazhar olmak istemektedir. Çünkü ayrılık vadesinde kaldığını düşünmektedir. Bu yüzden âşıkların dertlerine derman olarak gördüğü Hızır, sevgilidir. Aşığın elinden tutarak ona yardımcı olması beklenmektedir. Halk arasındaki inanca göre insanoğlu sıkışınca Hızır'ın yardımı geldiğinden âşık bu sıkıntılı halini açıkça ifade etmektedir.

DECCÂL:

Kıyamet alametlerinden olan deccal Tanrılık davasında bulunacak ve Mehdi tarafından öldürülecekmiş. Uydurduğu yalanlarla ortalığı birbirine katıp kıyamet fitnesini kolaylaştıracağına inanılır. Son zamanlarda dünyaya gelerek bir gözü kör Yahudi'dir. (Pala, 2004: 109)

Bu aşk senden oldu hakka bakınca

Çok sa'y ittim beni nâre yakınca

Kalır musın böyle Deccal çıkınca

Bir zaman insafa gelürsün güzel (160/4)

Ancak Deccal çıktığı vakit insafa geleceği kabul edilen sevgilinin acımasızlığı karşısında âşık sitem içindedir. O zamanı merak etmekte olan âşık bir noktada da sevgiliyi uyarmaktadır. Kıyamet fitnesi olan Deccal'in çıkışı, sevgilinin insafa geleceği gün olarak düşünülmektedir. Kıyamet alâmetlerinden bahseden ve önemli bir Kıyamet alâmeti olan Deccal'e, "Rabbinin bazı âyetleri geldiği gün"(En'am 158) âyetinde de işaret edilmiştir. Birçok müfessir de "O, Kıyamete bir alâmettir." (Zuhruf 61) âyetinin Deccal'e işaret ettiğini bildirmişlerdir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikredilmemiştir.

MELEK, HURİ, GILMAN:

Nurdan yaratılan melekler yemez, içmez ve cinsiyete de sahip değildir. İlahi emirlerin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Ancak Allah'ın emri ile iş görebilirler. Tespih ve zikir içindeki bu meleklerden en büyüğü Cebrail, Mikail, Azrail, İsrail ile Rıdvan ve Kiramen Katibin'dir.

Huri, cennet kızıdır. Ceylan gözlü olarak bilinen bu güzellerden Kuran-ı Kerim'de cennette müminlere hizmet edeceklerinden bahsedilir. Gilman da tüyü ve sakalı çıkmamış delikanlıdır ki cennet hizmetkârı yerine kullanılmaktadır. (Pala, 2004: 167, 212, 303) Hurinin erkek versiyonudur. En fazla kullanılan sevgilinin güzellik unsuru melek yüzlü olması veya huriliği, gilmanlığıdır. Özellikle sevgilinin soyunu, olağanüstü güzelliğin yahut da yüz veya göz güzelliğini ifade de kullanılan unsurdur.

Kirpiklerin oktur kaşların keman

Gördüğün uşşâka verirsin aman

Cennetten çıkmışsın meleksin heman

Bakamaz yüzüne kullar sevdiğim (204/3)

Sevgilinin güzellik unsurları âşıklar için kurtarıma ümidi hükmündedir. Sevgili o derece güzeldir ki cennetten çıkan meleğe benzediğinden kullar, âşıklar onun yüzüne bile bakamaz. Melekler nurdan yaratılmış lâtif, ruhanî varlıklar oldukları için, aslî hüviyetleri ve gerçek mâhiyetleri ile insan gözüne gözükmezler. Görme kabiliyetimiz, hassaslık noktasında melekleri görebilecek şekilde değildir. Sevgilinin nadiren görülmesi veya sevgilinin aşığın yüzünü nadiren görmesi ile bu söylem oluşmuş olabilir.

KÂFİR:

Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan, Müminin zıddı. Kur'an-ı Kerim'e göre kâfirlerin özellikleri;

"Kâfirlerin hali, bağırıp çağırmak dışında bir şey duymayan, yine de haykıran kimsenin haline benzer. Onlar sağır, dilsizler, körlerdir. Onu içindüşünmezler."(Bakara-171) "Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, buna rağmen inkâr edenler: 'Bu apaçık büyüden başka bir şey değildir.' derlerdi." (Enam-7) "Allah katında canlıların en kötüsü kâfir olanlardır. Çünkü onlar (Allah'a) iman etmezler." (Enfal-55) ayetleriyle sınırlı olmamakla beraber bu şekilde örneklenebilir.

Gözlerimden akan kan ile yaşlar

Sinemde yaralar bağırmda taşlar

Günde bin kan ider o fitne kaşlar
Gözleri kâfirdir gelmez îmâne (67/2)

Sevgilinin kaşları fitne çıkarandır ve kaşın altındaki gözler de acımasız, inanmayan kâfirdir ki acımasızlığıyla bu benzetmeyi hak etmiştir. Aşığın göğsünde açtığı yaralar ve gözlerinden akıttığı kanlı yaşlar sevgili için bir şey ifade etmez.

Ayrıca sevgili aşığı öldüren olduğundan da kâfir olarak adlandırılabilir. Çünkü o inanmaz ve insanların canını alma yetkisini kendinde görmektedir. “Günde bin kan ider o fitne kaşlar” dizesi de birçok aşığı umutlandırdığını veya birçok insanı canından ettiği şeklinde yorumlanarak inanan insanın yapamayacağı şeyleri kâfirin yaptığını göstermektedir.

KÂBE, KIBLENÜMA, KIBLEGAH:

Kudüs’e yönelerek namaz kılan Müslümanlar, hicretten 16-17 ay sonra nazil olan ayet ile kible olarak Kâbe’ye yönelmişlerdir. O günden beri Müslümanların kiblesi Kâbe’dir. Harem-i Şerif’de bulunan kutsal bina Beytullah, Beytü’l-Harem, Kâbetullah adlarıyla da bilinir. Mekke civarındaki dağlardan alınan siyah taşlarla bina edilmiştir. İbrahim peygamber ve oğlu İsmail peygamber tarafından bugünkü yerine inşa edildiği bilinmektedir. (Pala, 2004: 245)

Kabedir kûyun cânânım meskenin Beytü’l Harem

Rehgüzarın olsa cân âtan’ mıdır bâğ-ı İrem

Ben didim yâre visâlinden haber vir kıl kerem

Ol didi kim ne aceb sevdâya düştün derdmend (562/6)

Sevgilinin bulunduğu mekânın Kâbe olması, onun geçtiği yolların cennet bahçesine benzetilmesi, bahsedilen sevgilinin Hz. Muhammed olma ihtimalini artırmaktadır. Yaşamını geçirdiği topraklar ona sevenlerin ulaşmak istediği yerdir. Ona bağlılığın kurtuluşa vesile olması, şeref olduğu kadar lütuftur. Sevgili bu yolu bizzat tasalı olarak kabul etmektedir. Ancak “Ne garip bir sevdaya düştün tasalı...” söylemi, sıkıntılar sonrasındaki güzelliğin müjdecisi sayılabilir niteliktedir.

Aceb mi kaşların etsem kiblegâh

Cemalin âfitâb cebînin bir mâh

Mest ü hayran ider âdemi billâh

Söyleyişi güzel gülüşü güzel (160/7)

Sevgilinin mihrap şeklinde olan kaşları da kiblegâh olarak kabul edildiğinde önünde eğilip namaz kılınır. Şekil benzerliğinden dolayı yayı andıran kaşlar yüz güzelliğinin unsurudur. Hayranlık uyandıran bu yüzü kiblegâh etmek şaşırtıcı değildir. Ona yönelmesinin bir başka nedeni de hem söyleyiş hem de gülüş unsurlarını taşımasıdır. Yüz genel olarak kaş ve ağız birlikteliğinde ele alınabilir.

BAĞ-I İREM, CENNET:

Edebiyatta bağ-ı irem şeklinde geçen bahçe, Ad kavminin kralı tarafından tanrılık iddiasıyla cennet bahçelerinin özelliklerine benzetilerek

yaptırılmıştır. Gölgelelik bahçe anlamında kullanılan “cennet” ise müminlerin gidecekleri yerdir. Sonsuz nimete kavuşulan mekân olan cennetin, derece bakımından farklılık gösteren sekiz mertebeden oluştuğu kabul edilir. (Pala, 2004: 54, 88) Kur’an-ı Kerim’de cennetle ilgili ayetlere örnek olarak; “İman edenler ve salih amellerde bulunanlar da Rableri onları imanları dolayısıyla altından ırmaklar akan nimetlerle donatılmış cennetlere yöneltip-iletir (hidayet eder)”. (Yunus 9) “Orda onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz ve onlar ordan çıkarılacak değildirler.” (Hicr 48) “Adn cennetleri; ona girerler onun altından ırmaklar akar içinde onların her diledikleri şey vardır. İşte Allah takva sahiplerini böyle ödüllendirir.” (Nahl 31)

Her nigâh ettikçe aklım dağıdır

La’l(i) gûn leblerin gonce dehânın

Cennetü’lme’vâda Firdevs bağdır

La’l(i)-gûn leblerin gonce dehanın (245/5)

Sevgilinin bakışı ile akli karışan âşık için kırmızı dudak ve gonca gibi açılmamış ağız, cennetin demirbaş çiçeği olan gülü anımsattığından –renk ve şekil olarak- dudak ve ağız cennet katmanlarından biri olan Firdevs bahçesine benzetilmektedir. Firdevs cenneti: “Şüphesiz ki îman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar için bir ağırlama yeri olarak Firdevs cennetleri vardır.” (Kehf 107)

Senin için yiyüp içmek dediler

Yâdlar ile konup göçmek dediler

Göğsün cennet koynun uçmak dediler

Hak nasip iderse koçmağa geldim (193/2)

Dörtlükte sevgilinin beraber vakit geçirilebilirliği üzerinde durulmaktadır. Sevgiliye ait güzellik unsuru cennet olarak tanımlanarak, ayetlerde geçen özelliklerine gönderme ile dilenen her şeye sahip olunan yer olacağından, aşğın vakit geçirmek ve nasiplenmek istediği yerdir.

BAYRAM, İYD, KURBAN:

Özellikle hilalin görünmesi bayramın başlangıcıdır. Şiirlerde hilalin belirmesi veya aşğın kurban olma isteği bayrama yapılan göndermenin kaynağıdır.

Ey hilal ebrûli yâr iriştî mâh-ı îdimiz

Nurdan bir servisin ey serv-i bülendim merhaba

Leblerin gördük açıldı gonce-i ümmîdimiz

Himmet eyle bûs-i la’line efendim merhabâ (555/1)

Eğer hilal görülürse yeni ay girmiş olur ve ertesi gün oruca başlanır veya bayram yapılır. Sevgili hilal kaşlarından dolayı bayramın habercisi aya benzetilmektedir. Mani söylemi şeklinde onun boyu, dudağı gibi unsurlar diğer üç dizede övülmektedir. Ramazan manilerini ve ramazanı hatırlatan dörtlük “merhaba” karşılmasıyla duyulan mutluluğu geleneksel olarak hissettirmektedir.

Hacıların Arafat'a çıktıkları günün sabahı başlayan kurban bayramı Hz. İbrahim ve İsmail Peygamberin hayatını anımsatırken kesilen kurban, Allah'a yakınlığı sağlamak amacıyla.

Çeşminde kirpiğin dizilmiş saf saf

Gamzelerin ider sinemi şigâf

Rûz ü şeb gönülden eylerim tavaf

Cemâlin îdine kurban geldim (194/1)

Kirpikleri saf saf sevgilinin bakışları aşığın gönlünü yarmaktadır. Buna rağmen âşık sevgili için gece gündüz demeden tavaf ettiğini ve yüzünün bayramına kurban olmaya geldiğini ifade etmektedir. Kutsal topraklardaki hac mevsimi düşünüldüğünde gece gündüz Kâbe'nin tavaf edilebilir olası ve ayın görülmesi ile bayramın başlangıcı, kurbanların kesimi esastır. Âşık, daima baktığı sevgilinin yüzünü Kâbe'ye benzeterek – beyaz yüz, siyah saç, etrafında dolaşması- tavaf eder. Ay gibi olan yüzün kendini göstermesi ile kurban olmaya hazırdır.

ZEKÂT:

İslam'ın beş şartından biri olan zekât, zengin olanın malının kırkta birini fakirlere vermesidir. Böylece malın bereketlenmesi söz konusudur. Zekâtı verilen mal asli ihtiyaçların dışındadır ve üzerinden bir yıl geçmiş olması gerekmektedir. Ayrıca haram olan şeylerden zekât verilemez. (Pala, 2004: 490) Dinî terim olarak; nisap miktarı zenginliğe sahip olan Müslüman'ın, Allah'ın hakkı olanlara verilmesini emrettiği belli miktarda malı vermesidir. Böylece kişinin cimrilik gibi kötü huylarla günahlardan temizlendiğine ve malının bereketlendiğine inanılır.

Cânânın gerdanı som sırma gümüş

Ayrırmış zekâtın başkaca komuş

Müstehakkın bulup vereyim demiş

Garip Gevherî'yi görememiş mi (90/7)

Aşığın gözünde sevgilinin gümüş gibi bembeyaz olan göğsü, zekât amacıyla ayrılmış değerli parça olarak değerlendirilmektedir. Zekât olarak verilebilir mallar arasında yer alan gümüş hak sahibini aramaktadır da sevgili, Gevherî'yi fark etmemektedir. Gevherî bundan dolayı üzüntü duysa da sadece sitem olarak dile getirmektedir.

IV. MUHTELİF UNSURLAR

NUR:

Kur'an-ı Kerim'de dünyevi ve uhrevi olarak telakki edilen aydınlık, parlaklık. Dünyevi olarak Allah'ın lütfuyla maddi varlıklarda beliren nurken uhrevi nur, kutsal kitapta anlatılmaktadır. (Pala, 2004: 362) Kur'an-ı Kerim'de nur suresi yer almaktadır.

Kızarmış ruhlerin gülberk-i handan

Hâb-ı nâza varır gamze-i müjgn

Berk olur nûr gibi dürdanedendan

Naz ile tebessüm ittiğün demde (44/5)

Renk ve parlaklık ilişkisiyle yapılan benzetmede sevgili naz ile gülümsediğinde, şimşek çaktığında nasıl parıltı oluyorsa öyle nur gibi parlak bir tablo ortaya çıkar: Dişler.

TÛBÂ:

Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahi ağaç. Her yudumunda farklı lezzeti olan meyvelere sahiptir. (Pala, 2004: 459)

Çık salın naz ile ey mâhtâbanım

Kâmet-i tûbâyı sende görsünler

Bülbül-i Şeydalar âlf cânânım

Gonce-i handânı sende görsünler (320/2)

Tûbâ ağacı, aşığın boyuyla ilgili yapılan yakıştırmalarda kullanılmaktadır. Fahreddin Râzi'nin belirttiği gibi tuba kelimesine "ebedî saadete vesile olan her güzel şey" manası verildiği takdirde bağ bahçe ve ağaçlar da dahil olmak üzere her imkân bu kelimenin kapsamında yer alır. Âşık sevgilinin şöyle bir dolaşması ile barındırdığı tüm güzelliklerin gözler önüne serileceğini dile getirmektedir.

VİRD:

Belli zamanlarda okunması adet edinilmiş, tarikat şeyhi tarafından belirlenmiş, dua ve zikirlere vird denir. Mürit tasavvuf yolunda vird okuyarak ilerler. Virdler genellikle ayet ve hadislerden oluşmaktadır. (Pala, 2004: 474)

Vird-i zebanımdır yanımda zikri

Dâimâ eğlencem hayâl ü fikri

Cenâbü'lbâri'ye eylerim şükrü

Cânan âşinâlık edelden beri (123/6)

Aşığın diline doladığı, devamlı okuduğu sevgilinin adı ve özellikleridir. Bu, aşığı mutlu eden daimi bir his olduğundan yaratıcıya şükrünü eda etmektedir. Tasavvufta belli sayıda "Allah" lafzını çekip kalp temizliğine ulaşma çabasına vird denir. Âşık böylece sevdiğiyle münasebete geçebilmektedir.

HACER'ÛL- ESVED:

Cennetten geldiği rivayet edilen, Kâbe'nin duvarındaki kara taşın adıdır. İlk defa Hz. İbrahim tarafından Kâbe duvarına konulmuş, Hz. Muhammed tarafından yerleştirilmiştir. (Pala, 2004: 181) Tavâfa Hacer-ül-esvedden başlamak ve burada bitirmek sünnettir. Kendine has bir kokusu vardır. Cennet yakutlarından bir taş olduğu kabul edilmektedir.

Uyan mahmur gözlüm çün sabah oldu

Anın için ağarıyor tan yeri

Dilber kaşlar ile gözümün nuru

Hacerü'l esveddir siyah ben yeri (124/1)

Sevgilinin beni renk özelliğinden dolayı bu taşla benzetilmektedir. Dizelerdeki renkle ilgili unsurlar dikkat çekicidir. Sabah olması, tanın ağarması.

Ardından da siyah ben yeri hacere'l esvede benzeyen sevgilinin âşık için göz nuru olması dile getirilmiştir.

MİHRAP, MİNBER:

Mihrap, cami, mescit ve namazgâhlarda kible yönünde bulunan ve imam-hatibin namaz kılariken durduğu bölümdür. Minber ise, camilerde imam-hatiplerin cuma ve bayram hutbesi okudukları basamaklı yüksekçe yerdir.

Siyah kâküllerin anber

Kaşların mihrâb u minber

Leblerin zenzem ü Kevser

Odur derde dermen dilber (531/6)

Sevgilinin şekil açısından mihraba benzeyen kaşları, aşığın ona yönelmesinin nedenini de açıklamaktadır. Kible olarak kabul edilen mihraba yönelerek sevgiliye yapılan yakarışlar esastır.

SONUÇ:

Gevherî Divanı'ndan yola çıkarak yaptığımız çalışma, toplum yaşamına gerçekçi bakışın sağlanmasında basamak rolünü üstlenmektedir. Geleneğimizde, “ilahi”, “dini” olanı doğrudan doğruya tanımlamak mümkün değildir. Bireyler, çevrelerinde olanı aktarmada veya düşüncelerini ifadede fark etmeseler de kültürel ve dini altyapı, temeli oluşturmaktadır. Bazı kavramlar günlük kullanımlarımızla o kadar içli dışlıdır ki ancak, üzerinde düşünüldüğünde gelenek ve dine ait olan kendini belli etmektedir. Halk arasında kullanılan “Mühür kimdeyse Süleyman odur.”, “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş” sözü veya Lokman'a, Kevser'e bakış ne derece bilinçli kullanım ve dini arka plan barındırmaktadır meçhul. Buna karşın dinler, evrensellik iddialarının yanı sıra içinden çıktıkları toplumlarla bağlantılıdır. “Toplum üyelerinin topluma bağlılık derecesine göre dini inançları az ya da çok olmaktadır. Bireyin, dinle, toplumla ilişkisini açıklayabilmekte ve belli bir toplumun üyesi olmayı ifade edebilmektedir” (Sezer, 1981: 32) Âşıklar, halk şairleri de içindeki yaşadıkları toplumun dini ve kültürel inançlarını damıtarak şiirlerine başarılı bir şekilde yerleştirebilmişlerdir. Bu da, âşık edebiyatının tasavvuf ve klasik edebiyattan faydalandığına işarettir denebilir.

Şairlerin dizelerinde kullandığı unsurlar, çevreleri, gördükleri ve şüphesiz inandıkları doğrultusundadır. “Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.” kudsi hadisi, her yerde sanatını ve esmasını gizleyen yaratıcının, sevgilideki tecellisi olarak değerlendirilebilir.

Sevgiliyi tanıtmak, anlatmak, övmek için kullanılan dini unsurların sembollere dönüştüğünü gördük. Güzellik tasvirinde kullanılan detayların Allah'ı övmek maksadıyla kullanımı da diğer taraftan dikkatimizi çeken yön oldu. Bu çıkarımlara bağlı olarak geleneğin; kültür, inanç, yaşam biçiminin icracısı olan âşığımızın yorumu ile özgünlük kazandığı sonucuna vardık. Âşık şiirinin de bu sayede kendisini ifade ve tanıtmaya imkânını bulmuş olduğu, bu divan için söz konusudur diyebiliriz.

Bir dörtlükte sevgilinin kaş, göz, ağız gibi güzellik unsurları, kâfiri bile okuduğu veya dinlediği zaman imana getirebilecek olan Kur'an-ı Kerim'e benzetilmektedir. Bir başka dörtlükte saç ve yüz güzelliği renk bakımından Kâbe'yi anımsatırken, saç renginin geceye, yüzün de kuşluk vaktine parlaklık ve renk yönüyle ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir.

Cennet, kimi zaman sevgilinin dudaklarının kırmızılığıyla ilişkilendirilirken, kimi zaman da sevgilinin göğsü olarak nitelendirilir ki aşığın dinlendiği mekândır. Veya sevgilinin -Hz. İbrahim'e yapılan gönderme ile- Kâbe'nin mimarı olarak görülmesiyle, ölü gönülleri diriltten Hz. İsa'ya -telmih yoluyla- benzetilmesi esastır.

Hızır gibi zor zamanda yetişmesi beklenen sevgili, bir başka dörtlükte acımasızlığıyla kâfir olarak adlandırılmaktadır. Aşığın, sevgilinin güzelliği uğruna kurban olma isteği dörtlüklerdeki anlamsal bağla Kurban bayramını hatırlatırken, sevgiliden beklenen zekât da Ramazan bayramını çağrıştırmaktadır.

Âşıklar, toplumun duygu ve düşüncelerini açıkça gösterebilen şiirler söylemişlerdir. Kur'an-ı Kerim'le olan bağ; peygamberler, çeşitli sureler, Hızır, Lokman, melekler, cennet, mihrap veya bayramlarla ilgili söylenen dörtlüklerde anlatılan, yaşanılan ve inanılanıdır. Sevilenin arkasında inanılan vardır. "Hiçbir hattat yoktur ki yazısını okumak için değil de yalnız güzellik için yazsın. Dıştaki nakış ve suret içteki sîret içindir." (Can, 2003: 67) söylemi tüm zamanları kapsayan sözlü ve görsel özelliğe sahip eserler için geçerlidir.

KAYNAKLAR

AKARPINAR, Bahar (2005), "Mevlana Celaleddin Rûmî'nin Mesnevi ve Rubâiyyatında Meyve ve Üzüm Sembolleri", *Bilig*, Kış/2005 s.145-164.

ARTUN, Erman (2005), *Aşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

AYVAZOĞLU, Beşir (1989), *İslam Estetiği ve İnsan*, Çağ Yayınları, İstanbul.

BİLKAN, Ali Fuad; ÇETİNDAG, Yusuf (2006), *Şeyhülislam Şairler*, Hece Yayınları, Ankara.

CAN, Şefik (Haz.) (2003), *Mevlana Celâleddin Rumi: Mesnevi Tercümesi*, C.5, İstanbul.

ELÇİN, Şükrü (1984), *Gevherî Divanı: İnceleme, Metin, Bibliyografya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi, Ankara.

FİDAN, Hafsa (2007), Sanat ve Dinin Kadın Varlığında Buluşması "Türk İslam Sanatında Kadın İmgesi", *Milel ve Nihal*, C.4, S.1

GÜNAY, Umay (1992), *Türkiye'de Aşıklık Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

İncil'in Yuhanna Bölümü (1995), Yeni Yaşam Yay., İstanbul.

KILIÇ, Mahmut Erol (2004), *Sufi ve Şiir*, İnsan Yayınları, İstanbul.

KOÇ, Turan (2009), *İslam Estetiği*, İsam Yayınları, İstanbul.

Kur'an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı Türkçe Meal.

KUTUP, Muhammed (1979), *İslam Düşüncesinde Sanat*, Fikir Yayınları, İstanbul.

LEVEND, Agah Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Yayınları, İstanbul.

PALA, İskender (2004), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.

SA'LEBİ, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim en-Nisaburi (1954), *Kıyasü'l Enbiya= Araisü'lMecalis*, Kahire : Şerike mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuhu, 4. Baskı.

SEZER, Baykan (1981), *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.

TOPRAK, Burhan(1937), (Louis Mssignon), *Din ve Sanat*, Suhulet Kitabevi, İstanbul.